

Od wrogości do przyjaźni
Habsburgowie austriaccy wobec Polski
w latach 1587–1592

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3766

Aleksandra Barwicka-Makula

Od wrogości do przyjaźni
Habsburgowie austriaccy wobec Polski
w latach 1587–1592

Redaktor serii: Historia
SYLWESTER FERTACZ

Recenzent
EWA DUBAS-URWANOWICZ

| Spis treści

Wstęp / 7

ROZDZIAŁ I

Dyplomacja habsburska wobec sukcesji jagiellońskiej. Organizacja i działania / 21

ROZDZIAŁ II

Walka o tron Rzeczypospolitej. Habsburskie zabiegi o koronę polską w dobie trzeciego bezkrólewia / 63

ROZDZIAŁ III

Od Byczyny do Bytomia i Będzina. Trudna droga do normalizacji stosunków habsbursko-polskich / 147

ROZDZIAŁ IV

Habsburgowie austriaccy wobec propozycji Zygmunta III Wazy. Negocjacje króla polskiego z arcyksięciem Ernestem i starania o rękę arcyksiężniczki Anny / 289

Zakończenie / 341

Bibliografia / 345

Summary / 363

Zusammenfassung / 365

| Wstęp

Rok 1587 przyniósł Domowi Austriackiemu kolejną – trzecią na przestrzeni piętnastu lat – szansę sięgnięcia po koronę polską. Tym razem dyplomacja habsburska osiągnęła połowiczny – jak się wkrótce okazało – sukces. 22 VIII przez stronnictwo Zborowskich został wybrany królem arcyksiążę Maksymilian, najmłodszy brat cesarza Rudolfa II, mimo że trzy dni wcześniej zwolennicy królowej Anny Jagiellonki i kanclerza Jana Zamoyskiego powołali na tron Rzeczypospolitej szwedzkiego królewicza Zygmunta. Podwójna elekcja przedłużyła okres wzmożonego zainteresowania dworów praskiego i madryckiego sprawami państwa polsko-litewskiego oraz zaangażowania habsburskiej służby dyplomatycznej na tym obszarze. Rakuskich zabiegów o koronę nie przerwały ani koronacja młodego Wazy, ani klęska byczyńska. Nie zatrzymało ich zawarcie traktatu bytomsko-będzińskiego, a nawet ekskluzja arcyksięcia Maksymiliana i groźba pozbawienia całej dynastii możliwości ubiegania się o tron Rzeczypospolitej. Częściową realizacją tych planów była wawelska koronacja (31 V 1592 roku) świeżo poślubionej małżonki Zygmunta III – Anny, córki arcyksięcia Karola i Marii Bawarskiej, która stwarzała realne widoki na rozszerzenie habsburskich wpływów w państwie polsko-litewskim. Pomiędzy 1587 a 1592 rokiem niejednokrotnie zmieniały się koncepcje Pragi, Madrytu, Wiednia, Innsbrucku i Grazu na objęcie tronu Rzeczypospolitej. Omówienie austriackich zabiegów o koronę polską u schyłku XVI wieku stanowi zasadniczy cel niniejszej pracy.

Podstawowa trudność wynika z braku, w badanym okresie, jednej wizji habsburskiej polityki zagranicznej oraz zaniku poczucia wspólnoty interesów pomiędzy przedstawicielami dynastii rakuskiej, co skutkowało niemożnością przeprowadzenia przez podległą cesarzowi służbę dyplomatyczną skoordynowanych operacji. Należy zatem, pamiętać, że nie tylko Rudolf II wysyłał do Rzeczypospolitej posłów, utrzymywał agentów i informatorów, czy też pozostawał w kontakcie korespondencyjnym z członkami elity senatorsko-dygnitarskiej, ale czynili to także – często na własną rękę – arcyksiążęta Maksymilian, Ernest, Ferdynand i Maciej.

Problematiczna jest również odpowiedź na pytanie: kogo Habsburgowie uważali za partnera w stosunkach dyplomatycznych z państwem polsko-litewskim.

Najprościej ta kwestia przedstawiała się podczas *interregnum* – wtedy zgodnie z przyjętym zwyczajem zwracali się do prymasa Stanisława Karnkowskiego i stanów Rzeczypospolitej. Inaczej, zasadniczo odmiennie od ustalonej praktyki, kwestia ta wyglądała w dobie *regnum* – cesarz, głowa Domu Austriackiego, przez ponad piętnaście miesięcy nie uznawał koronowanego władcy Rzeczypospolitej. Wysłał posłów oraz prowadził rozmowy wyłącznie z Janem Zamoyskim. Taka sytuacja niekorzystnie wpłynęła na funkcjonowanie polskiej dyplomacji. Doprowadziła do powstania co najmniej dwóch ośrodków decyzyjnych – królewskiego i kanclerskiego – roszcujących sobie prawo do wyznaczenia kierunku polityki zagranicznej Rzeczypospolitej i określania jej stosunku do Domu Austriackiego. Ambicje na tym polu przejawiali także inni senatorowie, przede wszystkim arcybiskup gnieźnieński Stanisław Karnkowski, marszałek wielki koronny Andrzej Opaliński oraz Mikołaj Krzysztof i Jerzy Radziwiłłowie, utrzymujący regularne kontakty z dworem cesarskim. Porównanie aktywności i skuteczności działań dyplomacji habsburskiej oraz polskiej służby dyplomatycznej w latach 1587–1592 stanowi jeden z celów pracy.

Wśród problemów wymagających szerszego omówienia ważne miejsce zajmuje także geneza austriackiej polityki Zygmunta III. W przedstawianiu tego zagadnienia należy wyjść poza ramy stworzone przez tradycyjną historiografię, która uważała, że o wyborze takiej orientacji politycznej zadecydowało podobieństwo młodego Wazy do Habsburgów – zgodność charakterów, przekonań i dążeń, wspólne zainteresowania. Króla Zygmunta ukazywano jako władcę o skłonnościach do absolutyzmu, lubującego się w ceremoniale i dworskiej etykiecie, fanatycznego katolika, promotora Towarzystwa Jezusowego, melancholika, miłośnika sztuki i alchemii, porównując go z Filipem II i Rudolfem II¹, a także Ferdynandem II². Obraz monarchy – nietolerancyjnego autokraty, ukształtowany w dobie sejmu inkwizycyjnego i rokoszu Zebrzydowskiego przez nieprzychylną Zygmunтови propagandę, został przez współczesnych historyków zakwestionowany. Umożliwiły to badania nad parlamentaryzmem³, królewskim dworem i otoczeniem oraz elitą władzy w okresie panowania Zygmunta III⁴.

¹ Zob. Cz. LECHICKI: *Mecenat Zygmunta III i życie umysłowe na jego dworze*. Warszawa 1932, s. 45–50.

² Zob. A. SOKOŁOWSKI: *Austriacka polityka Zygmunta III*. „Przegląd Polski” 1870, z. 4, s. 54.

³ Wiodącymi ośrodkami badań były Opole i Wrocław. Monografie sejmów przygotowali: Janusz BYLIŃSKI, Janusz DOROBISZ, Anna FILIPCZAK-KOCUR, Włodzimierz KACZOROWSKI, Jan KWAK, Stefania OCHMANN-STANISZEWSKA, Jerzy PIETRZAK, Jan RZOŃCA, Jan SEREDYKA. Zob. R. KOŁODZIEJ, M. ZWIERZYKOWSKI: *Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Poznań 2012. W 2009 roku ukazała się w Krakowie synteza Izabeli LEWANDOWSKIEJ-MALEC: *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632)*.

⁴ Zob. U. AUGUSTYNIAK: *Informacja i propaganda w Polsce za Zygmunta III*. Warszawa 1981; EADEM: *Wazowie i „królowie rodacy”*. Studium władzy królewskiej w Rzeczypospolitej XVII wieku. Warszawa 1999; K. CHŁAPOWSKI: *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III*

Niestety w historiografii polskiej nadal przeważają negatywne oceny polityki zewnętrznej pierwszego Wazy na polskim tronie, które w dużej mierze wynikają z niewielkiego zainteresowania tą tematyką. To prowadzi do powtarzania obiegowych opinii, które utwierdzają w przekonaniu, że prohabsburska orientacja króla była niezgodna z racją stanu państwa polsko-litewskiego. Zauważalna jest znaczna dysproporcja między ilością opracowań dotyczących sytuacji wewnętrznej Rzeczypospolitej a liczbą publikacji omawiających jej międzynarodowe położenie. Nie zniwelują tej różnicy kolejne książki popularnonaukowe o bitwach i kampaniach, koncentrujące się na aspekcie militarnym, natomiast słabo naświetlające działania dyplomatyczne⁵. Istnieje zatem potrzeba nowego ujęcia problematyki osobistych kontaktów Zygmunta III z przedstawicielami Domu Austriackiego oraz stosunków polsko-habsburskich, zbudowanego na podstawie wnikliwej analizy materiału źródłowego, przede wszystkim dokumentów dyplomatycznych – korespondencji, instrukcji i raportów poselskich, a także memoriałów. Niniejsza praca jest próbą realizacji tak sformułowanego postulatu badawczego.

Przyjęte ramy czasowe obejmują lata 1587–1592. Datę początkową wyznacza moment rozpoczęcia przez Habsburgów starań o koronę polską po śmierci Stefana Batorego. Cezurę końcową stanowi dzień 31 V 1592 roku, w którym potwierdzono związek małżeński Zygmunta III Wazy i arcyksiężniczki Anny, a także koronowano Austriaczkę na królową Polski. Wybór daty zamykającej rozważania może budzić pewne wątpliwości: czy rzeczywiście wybrane wydarzenia wyznaczają początek przyjaźni habsbursko-polskiej zważywszy na fakt nie ratyfikowania traktatu bytomsko-będzińskiego przez arcyksięcia Maksymiliana i króla hiszpańskiego Filipa II. Zawarcie małżeństwa zmieniło jednak charakter relacji między dworami praskim i krakowskim, które przybrały wówczas formę kontaktów partnerskich i familiarnych, co pozytywnie wpłynęło na stosunki polityczno-dyplomatyczne. Trwała ożywiona wymiana korespondencji i poselstw. Podejmowano próby nawiązania współpracy w obliczu zagrożenia tureckiego. Rudolf II, który nie mógł zmusić brata i stryja do zaprzysiężenia układu pokojowego z Rzeczypospolitą, całkowicie zrezygnował z popierania sprawy Maksymiliana. Nawet Filip II, zanim jeszcze ratyfikował traktat bytomsko-będziński, zgodził się zostać ojcem chrzestnym czwartego dziecka pary monarszej i wysłał z poselstwem do Polski admirała Aragonii – Francisca Hurtado de Mendozę. Poza obowiązkami reprezentacyjnymi wyznaczył mu także waż-

i Władysława IV. Warszawa 1996; W. LEITSCH: *Das Leben am Hof König Sigismunds III. von Polen*. Bd. I–IV. Wien 2009; E. OPALIŃSKI: *Elita władzy w województwie poznańskim i kaliskim za Zygmunta III*. Poznań 1981; IDEM: *Rodziny wielkosenatorskie w Wielkopolsce, na Kujawach i na Mazowszu za Zygmunta III. Podstawy karier*. Warszawa 2007.

⁵ Za przykład mogą posłużyć monografie bitwy byczyńskiej. Zob. Z. BORAS: *Bitwa pod Byczyną 1588*. Katowice 1988; W. KACZOROWSKI: *Bitwa pod Byczyną*. Opole 1988; M. PLEWCZYŃSKI: *Byczyzna 1588*. Warszawa 1994.

ne zadania polityczne⁶. Powstały w roku 1592 związek dynastyczny okazał się trwały i był fundamentem przyjaznych stosunków pomiędzy Rzeczypospolitą a krajami rządzonymi przez Habsburgów. Wyrazem tego było drugie małżeństwo Zygmunta III z przedstawicielką dynastii rakuskiej (1605 r.) oraz zawarcie przymierza polsko-austriackiego w 1613 roku.

Zawężenie tematu do kręgu Habsburgów austriackich wynika z przeświadczenia, że stanowisko króla Hiszpanii Filipa II wobec Rzeczypospolitej stanowi osobne zagadnienie badawcze i wymaga oddzielnego opracowania, przygotowanego na podstawie wyników szczegółowej kwerendy przeprowadzonej w hiszpańskich archiwach. Problematykę postawy dworu madryckiego wobec trzech pierwszych wolnych elekcji i jego stosunku do państwa polsko-litewskiego w pierwszych latach panowania Zygmunta III zasygnalizował Ryszard Skowron⁷. Nie można jednak nie wspomnieć w niniejszej pracy o stanowisku Filipa II wobec habsburskich starań o koronę polską, czy działalności hiszpańskiego ambasadora na dworze cesarskim – Guilléna de San Clemente. Za wystarczająco silny argument powinna w tym kontekście posłużyć zależność polityczna Pragi od Madrytu, a także fakt konsultowania przez Rudolfa II decyzji ze stryjem oraz funkcjonowanie u boku cesarza tzw. *facció n española*.

Wielokrotnie zgłaszano postulat opracowania stosunków polsko-habsburskich we wczesnym okresie panowania Zygmunta III Wazy. Ostatnio sprawę tę podniosła Jolanta Choińska-Mika: „Choć panowanie Zygmunta III Wazy należy do najlepiej poznanych okresów historycznych, ewidentnie słabym punktem badań są pierwsze lata rządów młodego Wazy. W historiografii nadal obowiązuje wizja ukształtowana w pierwszych dekadach XX stulecia przez Kazimierza Lepszego. Niezbędne wydaje się zwłaszcza zweryfikowanie sądów na temat relacji Zygmunta III z Habsburgami, podejmowanych przezeń (czy rzeczywiście?) prób kupczenia polską koroną i wiele innych kwestii”⁸. Niemniej dotychczasowy stan badań nad tą problematyką przedstawia się nader skromnie. Wprawdzie istnieją opracowania o bardzo obiecujących tytułach, jak rozprawa Augusta Sokołowskiego *Austriacka polityka Zygmunta III*⁹, czy artykuł Henryka Wisnera

⁶ Zob. zaproszenie na chrzest potomka – Zygmunt III do Filipa II, Warszawa, 10 V 1596. EFE. T. XIX. Nr 80, s. 82–83, które dotarło na dwór madrycki pod koniec lipca. Odpowiedź na nie wystosowano 11 VIII. Królowna Katarzyna urodziła się 25 IX 1596 roku. Została ochrzczona, z uwagi na bardzo słabe zdrowie już 21 X. Zmarła 4 VI 1597 roku. Zob. W. LEITSCH: *Das Leben am Hof...* Bd. III, s. 1708–1721.

⁷ R. SKOWRON: *Dyplomaci polscy w Hiszpanii w XVI i XVII wieku*. Kraków 1997; IDEM: *Oliva-res, Wazowie i Bałtyk. Polska w polityce zagranicznej Hiszpanii w latach 1621–1632*. Kraków 2002.

⁸ J. CHOIŃSKA-MIKA: *System polityczny XVI–XVIII wiek – stan badań po 1989 r.* W: *Materiały pokonferencyjne. Spojrzenie w przeszłość. Średniowiecze, nowożytność. Konferencja Muzeum Historii Polski, Jadwisin, 25–26 październik 2007 r.* T. 1. Warszawa 2009, s. 213.

⁹ A. SOKOŁOWSKI: *Austriacka polityka Zygmunta III*. „Przegląd Polski” 1878, z. 4, s. 50–76, 369–390; 1879, z. 1, s. 33–70.

*Rzeczpospolita i Habsburgowie. Czasy Zygmunta III*¹⁰, to jednak w niewielkim stopniu odzwierciedlają one zawartość tekstów. W pierwszym przypadku problem stanowi ograniczony zakres chronologiczny pracy, która szerzej omawia jedynie stanowisko króla polskiego wobec początków wojny trzydziestoletniej. Natomiast podstawowym mankamentem drugiej publikacji jest jej niewielka objętość (8 stron). Mimo to Wisner wypunktował w konkluzji kilka ważnych kwestii, które znalazły rozwinięcie w niniejszej pracy:

- „1. Stosunki Rzeczypospolitej Zygmunta III z cesarstwem przesądzone były przez stosunki z Moskwą, Szwecją, po części z Turcją.
2. Przyjazne sąsiedztwo było z korzyścią obu stron.
3. Związki władców znajdowały poparcie narodu szlacheckiego, choć w wypadku Litwy decydujący był wzgląd na Moskwę, w wypadku Korony – na Turcję”¹¹.

W dorobku polskiej historiografii brakuje całościowego opracowania działań dyplomacji habsburskiej w okresie trzeciego bezkrólewia¹². Problematyka ta nie cieszy się również zainteresowaniem austriackich historyków¹³, głównie z uwagi na rozmiar klęski poniesionej przez Habsburgów w latach 1587–1589. Niechęć zachodnich badaczy do opisywania wydarzeń – takich jak trzecia z kolei porażka dynastii rakuskiej podczas elekcji, bitwa byczyńska, niewola arcyksięcia Maksymiliana, zawarcie traktatu bytomsko-będzińskiego, dobrze ilustruje biografia Filipa II autorstwa wiedeńskiego historyka Friedricha Edelmayera¹⁴. Na kartach tej książki Polska została wymieniona tylko raz – w kontekście aktywności dyplomatycznej Pedra Fajarda, hiszpańskiego posła podczas sejmiku elekcyjnego w 1573 roku¹⁵.

¹⁰ H. WISNER: *Rzeczpospolita i Habsburgowie. Czasy Zygmunta III*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1983, z. 4, s. 479–486.

¹¹ Ibidem, s. 486.

¹² Postawie Habsburgów wobec trzeciego bezkrólewia poświęcono jedynie kilka artykułów: S. CYNARSKI: *Uwagi w sprawie kandydatury habsburskiej w czasie pierwszych elekcji w Polsce*. „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1992, z. 1–2, s. 63–68; E. DUBAS-URWANOWICZ: *Polacy i Litwini w działaniach dyplomatycznych Habsburgów w bezkrólestwach 2. połowy XVI wieku*. W: *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*. Red. R. SKOWRON. Kraków 2009, s. 283–296; H. GMI-TEREK: *Czechy wobec starań Habsburgów o koronę polską w drugiej połowie XVI wieku*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 1995, vol. L, sectio F, s. 91–102; D. QUIRINI-POPLAWSKA: *Dwór medycejski i Habsburgowie a trzecia elekcja w Polsce*. „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1998, R. XLII, s. 121–131. Warto w tym miejscu odnotować także szkic niemieckiego historyka Eduarda WINTERA: *Elekcje polskie 1575 i 1587 r. – z perspektywy Habsburgów*. „Kwartalnik Historyczny” 1981, z. 1, s. 107–120.

¹³ W odróżnieniu od pierwszego i drugiego *interregnum* zob.: A. BUES: *Die habsburgische Kandidatur für den polnischen Thron während des Ersten Interregnums in Polen 1572/1573*. Wien 1984; Ch. AUGUSTYNOWICZ: *Die Kandidaten und Interessen des Hauses Habsburg in Polen-Litauen während des zweiten Interregnum 1574–1576*. Wien 2001. Wyjątek stanowi opracowanie W. LEITSCHA: *Sigismund III. von Polen und Jan Zamoyski. Die Rolle Estlands in der Rivalität zwischen König und Hetman*. Wien 2006.

¹⁴ F. EDELMAYER: *Philipp II. Biographie eines Weltherrschers*. Stuttgart 2009.

¹⁵ Ibidem, s. 153.

Trzecie *interregnum* jeszcze nie doczekało się nowoczesnej monografii. Nie można za taką uznać pracy Anny Pieńkowskiej *Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólestwa po śmierci Stefana Batorego*¹⁶, ze względu na przyjęty zakres chronologiczny – autorka omawia okres od śmierci Stefana Batorego do nominacji dwóch elektów, świadomie rezygnując z przedstawienia sytuacji pomiędzy sejmem elekcyjnym a koronacyjnym i ukazania dorobku tego ostatniego zgromadzenia – oraz schematyczny sposób ujęcia problematyki.

Większość opracowań omawiających przebieg trzeciego bezkrólestwa stanowią prace, które powstały w drugiej połowie XIX stulecia i na początku XX wieku. Na szczupłym materiale źródłowym, głównie pamiętnikach i kronikach, oparte są książki Jacoba Caro¹⁷ i Emila Karola Sieniawskiego¹⁸. W odróżnieniu od nich dużą wartość zachowały: rozprawa Josepha Schweizera, będąca merytorycznym wstępem do wydanych przez niego akt niemieckiej nuncjatury¹⁹ oraz opracowanie Eduarda Edlena Mayera²⁰ (z uwagi na zamieszczony materiał źródłowy). Problem trzeciego *interregnum* poruszali w swych pracach także: Kazimierz Lepszy²¹, Josef Macůrek²² i Czesław Nanke²³. Nowsze publikacje autorstwa Jana Dziegielewskiego²⁴, Marii Rhode²⁵ oraz Pawła Skwarczyńskiego²⁶ zawierają niewiele informacji istotnych dla badanego okresu.

Niedostatecznie zbadanym okresem są zwłaszcza lata 1588–1589. Przebieg habsbursko-polskich rokowań pokojowych oraz okoliczności zawarcia traktatu bytomsko-będzińskiego znane są dzięki wspomnianej już pracy Czesława Nan-

¹⁶ A. PIEŃKOWSKA: *Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólestwa po śmierci Stefana Batorego*. Pułtusk 2010.

¹⁷ J. CARO: *Das Interregnum Polens im Jahre 1587 und die Parteikämpfe der Häuser Zborowski und Zamojski*. Gotha 1861.

¹⁸ E.K. SIENIAWSKI: *Das Interregnum und die Königswahl in Polen vom Jahre 1587 quellenmäßig dargestellt*. Breslau 1869.

¹⁹ J. SCHWEIZER: *Die Sukzessionswirren in Polen (1586–1589)*. W: *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1585 (1584)–1590*. Zweite Abteilung: *Die Nuntiatur am Kaiserhofe*. Zweite Hälfte: *Antonio Puteo in Prag 1587–1589*. Hg. J. SCHWEIZER. Paderborn 1912, s. XIV–CXXVIII.

²⁰ E.E. MAYER: *Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawłowski Gesandtschaftsreisen nach Polen, aus Anlass der Königswahl nach dem Ableben Stefan I. (1587–1598)*. Nach den handschriftlichen Quellen des k.k. geh. Haus-, Hof- und Staats-Archivs zu Wien und des Olmützer fürsterzbischöflichen Archivs zu Kremsier. Kremsier 1861.

²¹ K. LEPSZY: *Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III*. Kraków 1929; IDEM: *Obłężenie Krakowa przez Arcyksięcia Maksymiljana (1587)*. Kraków 1929.

²² J. MACŮREK: *Dozvuky polského bezkráloví z roku 1587. Příspěvek k osvětnení snah rodu habsburského o získání koruny polské v letech 1588–94*. Praha 1929.

²³ CZ. NANKE: *Z dziejów polityki Kuryi Rzymskiej wobec Polski (1587–1589)*. Lwów 1921.

²⁴ J. DZIEGIELEWSKI: *Sejmy elekcyjne, elektorzy, elekcje 1573–1674*. Pułtusk 2003.

²⁵ M. RHODE: *Ein Königreich ohne König. Der kleinpolnische Adel in sieben Interregna*. Wiesbaden 1997, s. 128–157.

²⁶ P. SKWARCZYŃSKI: *Pierwsze trzy wolne elekcje viritim, 1573–1587. (Zagadnienia wybrane)*. „Teki Historyczne” 1959, t. X, s. 119–154.

kego, pisanej jednak z perspektywy dyplomacji papieskiej, na podstawie jednostronnego materiału źródłowego – korespondencji kardynała Ippolita Aldobrandiniego, a w szczególności jego depezy przesyłanych do sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej Alessandra Montalta. Postanowienia układu pokojowego i jego proces ratyfikacyjny przedstawił Kazimierz Lepszy w dziele *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu inkwizycyjnego (1589–1592)*²⁷. W tym samym opracowaniu ukazał przebieg tajnych negocjacji króla Zygmunta III z arcyksięciem Ernestem w sprawie cesji tronu polskiego na rzecz Habsburgów. Lepszy był pierwszym polskim historykiem wykorzystującym na tak wielką skalę archiwalia Haus-, Hof- und Staatsarchiv w Wiedniu. Natomiast oficjalne działania dyplomacji habsburskiej wobec Rzeczypospolitej w latach 1589–1592 przedstawił Joseph Schweizer w szkicu *Die polnische Frage*²⁸.

Przebieg pertraktacji polskiego króla z przedstawicielami Domu Austriackiego w sprawie małżeństwa z arcyksiężniczką szeroko omówił Walter Leitsch w dziele *Das Leben am Hof König Sigismunds III. von Polen*²⁹, które stanowi zwieńczenie dorobku naukowego tego austriackiego historyka, rezultat niemal czterdziestoletnich badań nad dworem pierwszego Wazy na polskim tronie i dworami jego małżonek Anny i Konstancji. Problematykę rokowań matrymonialnych poruszyli w swych pracach także Friedrich Hurter³⁰ i Elke Roth³¹.

W 2013 roku ukazała się książka Przemysława Piotra Szpaczyńskiego, pt. *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*³², której drugi rozdział traktuje o miejscu Habsburgów w planach politycznych króla polskiego w latach 1587–1592³³. Autor stawia odważne tezy, które znajdują odzwierciedlenie nawet w nazewnictwie poszczególnych podrozdziałów – *Rywalizacja Jagiellona po kądzieli z Habsburgami o tron Rzeczypospolitej w latach 1587–1592; Tajne rokowania Szwedów z Habsburgami w sprawie rzekomej cesji tronu polskiego na arcyksięcia Ernesta (1589–1592)*. Niestety śmiałe twierdzenia sformułowane są prawie wyłącznie na podstawie literatury przedmiotu, często oparte na nieuzasadnionej krytyce poglądów innych historyków i niewystarczająco poparte źródłowo. Można odnieść wrażenie, że autor stara się być nowatorski na siłę. Zaskakującym jest, że praca o monarszej wizji polityki zagranicznej Rzeczypospolitej, bardzo słabo

²⁷ K. LEPSZY: *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu inkwizycyjnego (1589–1592)*. Kraków 1939.

²⁸ J. SCHWEIZER: *Die polnische Frage*. W: *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken 1589–1592*. Zweite Abteilung: *Die Nuntiatur am Kaiserhofe*. Dritter Band: *Die Nuntien in Prag: Alfonso Visconte 1589–1591, Camillo Caetano 1591–1592*. Hg. J. SCHWEIZER. Paderborn 1919, s. CXIII–CXXXIII.

²⁹ W. LEITSCH: *Das Leben am Hof König Sigismunds III. von Polen*. Bd. II. Wien 2009.

³⁰ F. HURTER: *Geschichte Kaiser Ferdinands II. und seiner Eltern, bis zu dessen Krönung in Frankfurt*. Bd. III. Schaffhausen 1851.

³¹ E. ROTH: *Erzherzogin Anna von Innerösterreich, Königin von Polen und Schweden. Leben und Stellung in der habsburgischen Politik ihrer Zeit (1573–1598)*. Diss. Graz 1967.

³² P.P. SZPACZYŃSKI: *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*. Kraków 2013.

³³ *Ibidem*, s. 52–154.

przedstawia działania dyplomacji polskiej. Nie została przygotowana na podstawie analizy korespondencji dyplomatycznej oraz dokumentów związanych z wysyłaniem poselstw (listów uwierzytelniających, instrukcji, memoriałów, tekstów oracji i sprawozdań dyplomatów). Szpaczyński pominął materiał źródłowy zgromadzony w Księgach Poselstw ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie oraz w tzw. Tekach Naruszewicza, przechowywanych w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Nie wykorzystał również archiwaliów wiedeńskich – poloników z Haus-, Hof- und Staatsarchiv³⁴. Dobór źródeł oraz powierzchowna ich analiza, a także liczne błędy merytoryczne czynią omawianą pracę w niewielkim stopniu przydatną dla podjętego tematu.

Pewne światło na stosunki polsko-austriackie rzucają biografie głównych aktorów dyplomatycznej gry – monarchów i posłów. Król polski doczekał się opracowania biograficznego autorstwa Henryka Wisnera³⁵, ma ono jednak w dużej mierze charakter popularnonaukowy. Ciągłe bez odzewu pozostaje postulat badawczy, zwracający uwagę na konieczność przygotowania nowoczesnych biografii politycznych polskich władców³⁶. Niewiele lepiej wygląda kwestia biografii Rudolfa II. Postać cesarza cieszy się ogromnym zainteresowaniem badaczy, jednak do tej pory zwracano przede wszystkim uwagę na zamiłowania alchemiczne, czy pasję kolekcjonerską Habsburga³⁷, jak pisze Jan Paul Niederkorn „eine moderne wissenschaftliche Biographie dieses Herschers bis heute fehlt”³⁸. Taki charakter ma również jedyna przetłumaczona na język polski biografia Rudolfa II autorstwa Jacqueline Dauxois³⁹. Nie doczekał się jeszcze monograficznego opracowania arcyksiążę Ernest. Natomiast postać jego brata Maksymiliana stała się tematem dwóch prac, autorstwa Josefa Hirna⁴⁰ i Heinza Noflatschera⁴¹. Biografia Hirna koncentruje się jednak na późniejszym okresie aktywności arcyksięcia, ukazując go przede wszystkim jako regenta Tyrolu (1602–1618). Zabiegi

³⁴ Zasięg przeprowadzonej przez P.P. Szpaczyńskiego kwerendy archiwalnej i sposób wykorzystania źródeł krytycznie ocenił także Henryk Wisner. Por. H. WISNER: *Przemysław Piotr Szpaczyński, „Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618”*, Kraków 2013, Universitas, ss. 412. „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 2014, R. LVIII, s. 260–266.

³⁵ H. WISNER: *Zygmunt III Waza*. Wrocław 2006.

³⁶ Por. J. DŁUGOSZ, J. SEREDYKA: *Biografie epoki Wazów, Michała Korybuta Wiśniowieckiego i Jana III Sobieskiego*. W: *Stan i perspektywy rozwoju biografistyki polskiej. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego w dniach 23–25 września 1997 r.* Red. L. KUBERSKI. Opole 1998, s. 57–64.

³⁷ Zob. K. VOELKA: *Rudolf II. und seine Zeit*. Wien–Köln–Graz 1985. Szczegółowy wykaz biografii Rudolfa II zamieściłam w rozdziale II.

³⁸ J.P. NIEDERKORN: *Die europäische Mächte und der „Lange Türkenkrieg” Kaiser Rudolfs II. (1593–1606)*. Wien 1993, s. 66.

³⁹ J. DAUXOIS: *Cesarz alchemików. Rudolf II Habsburg*. Kraków 1997.

⁴⁰ J. HIRN: *Erzherzog Maximilian der Deutschmeister. Regent von Tirol*. Bde I–II. Innsbruck 1981.

⁴¹ H. NOFLATSCHER: *Glaube, Reich und Dynastie. Maximilian der Deutschmeister (1558–1618)*. Marburg 1987.

Maksymiliana i pozostałych członków dynastii habsburskiej o koronę polską po śmierci Stefana Batorego omówił on w innej pracy, będącej jednocześnie studium biograficznym Ferdynanda Tyrolskiego⁴². Z kolei biografia arcyksięcia Macieja, autorstwa Berndta Rilla⁴³, dobrze naświetla spory i rywalizację wewnątrz Domu Austriackiego, które niejednokrotnie wpływały na stanowisko Habsburgów wobec Rzeczypospolitej.

Niestety nie powstały dotąd opracowania, szerzej przedstawiające działalność posłów Zygmunta III Wazy na dworach cesarza czy arcyksiążąt w latach 1587–1592⁴⁴. Wyjątek stanowi artykuł Danuty Quirini-Popławskiej, relacjonujący przebieg legacji Jana Ostroroga w 1589 roku⁴⁵. Istnieją natomiast studia biograficzne poświęcone trzem habsburskim dyplomatom: Wilhelmowi z Rożemberka⁴⁶, Andrzejowi Jerinowi⁴⁷ i Stanisławowi Pawłowskiemu⁴⁸, które zawierają omówienia odbytych przez nich misji w państwie polsko-litewskim. Osobnego opracowania doczekała się działalność agenta arcyksięcia Maksymiliana w Rzeczypospolitej – Jana Duckera⁴⁹.

Podstawę niniejszej pracy stanowią źródła rękopiśmienne ze zbiorów Haus-, Hof-, Staatsarchiv w Wiedniu. Najważniejsze dla realizowanego tematu są archiwalia przechowywane w zespole Polen I, w którym polonika z lat 1587–1592 stanowią 15 jednostek archiwalnych (Polen I 36–50)⁵⁰. Można znaleźć w nich

⁴² J. HIRN: *Erzherzog Ferdinand von Tirol. Geschichte seiner Regierung und seiner Länder*. Bde I–II. Innsbruck 1885, 1888.

⁴³ B. RILL: *Kaiser Matthias. Bruderzwist und Glaubenskampf*. Graz 1999.

⁴⁴ Niedawno ukazała się praca: *Polscy dyplomaci w Wiedniu 1515–2015. Polnische Diplomaten in Wien*. Red. B. DYBAŚ. Wiedeń 2015. Zawiera ona również biogramy posłów Zygmunta III posłanych do cesarza Rudolfa II, jednak z uwagi na swój popularno-naukowy charakter, może stanowić jedynie dobry punkt wyjścia do dalszych badań.

⁴⁵ D. QUIRINI-POPLAWSKA: *Poselstwo Jana Ostroroga do Pragi w 1589 r.* „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1989, z. 89, s. 155–166. Zob. także: EADEM: *Aus den polnisch-habsburgisch-toskanischen Verbindungen. Die Prager Episode des Jahres 1589. W: Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II*. Freren 1988, s. 254–260; EADEM: *Italia mia. Studia z dziejów Italii i powiązań polsko-włoskich w późnym Średniowieczu i Renesansie*. Kraków 2016, s. 63–73.

⁴⁶ J. PÁNEK: *Wilhelm z Rożemberka. Polityk pojednania*. Opole 2007.

⁴⁷ C. JERIN-GESESS: *Bischof Andreas von Jerin, Kaiser Rudolfs II. Gesandter in Polen 1589–96*. „Dreissigster Bericht der wissenschaftlichen Gesellschaft Philomathie in Neisse von Oktober 1898 bis Oktober 1900“, s. 1–101; A. NAEGELE: *Der Breslauer Fürstbischof Andreas Jerin von Riedlingen (1540–1596). Bilder aus dem Leben und Wirken eines Schwaben in Schlesien*. Mainz 1911.

⁴⁸ E.E. MAYER: *Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawłowski Gesandtschaftsreisen nach Polen, aus Anlass der Königswahl nach dem Ableben Stefan I. (1587–1598). Nach den handschriftlichen Quellen des k.k. geh. Haus-, Hof- und Staats-Archivs zu Wien und des Olmützer fürsterzbischöflichen Archivs zu Kremsier*. Kremsier 1861.

⁴⁹ J. MACŮREK: *Dplomatické posláni Jana Duckera v Polsku roku 1591. Příspěvek k dějinám snah rodu habsbursko o nabití koruny polské koncem 16. století*. Praga 1930.

⁵⁰ Polonika z roku 1587 składają się na 5 jednostek archiwalnych (tzw. kartonów), dokumenty z lat 1588–1589 (do zawarcia traktatu bytomsko-będzińskiego) zajmują 4 kartony, nato-

korespondencję (listy cesarza, arcyksiążąt, króla polskiego, depesze dyplomatów) oraz dokumentację poselstw (kredencjały, instrukcje, memoriały, oracje, responsy, finalne relacje). Ilość zgromadzonych dokumentów świadczy o dużej intensywności kontaktów oraz wskazuje na wysoki poziom zaangażowania Habsburgów w sprawy polskie. Znaczną wartość posiadają także materiały z zespołu Hausarchiv Familienakten (Karton 24, 25), ponieważ znajdują się w nim świadectwa prowadzonych rokowań w sprawie małżeństwa Zygmunta III z arcyksiężniczką Anną (m.in. korespondencja Marii Bawarskiej z członkami rady opiekuńczej, konspekty umowy przedślubnej).

Z polskich zbiorów na uwagę zasługują dokumenty zgromadzone w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, przede wszystkim przechowywane tam Księgi Poselstw (*Libri Legationum*), zawierające wypisy z korespondencji dyplomatycznej oraz kopie akt związanych z wysyłaniem poselstw zagranicznych. Niestety na ich karty nie został przepisany żaden materiał, dotyczący stosunków polsko-habsburskich z lat 1587–1592, jedynie dokumenty, związane z ratyfikacją traktatu bytomsko-będzińskiego przez arcyksięcia Maksymiliana i króla hiszpańskiego Filipa II w 1598 roku. Kopie listów Zygmunta III, Rudolfa II i arcyksiążąt, depesze posłów oraz różne akta dyplomatyczne można znaleźć także w rękopisach Biblioteki Kórnickiej, Biblioteki Czartoryskich w Krakowie i Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

Ze źródeł drukowanych na pierwszym miejscu należy wymienić edycję *The House of Vasa and The House of Austria. Correspondence from the Years 1587 to 1668. Part I: The Times of Sigismund III, 1587–1632. Volume 1*, przygotowaną przez międzynarodowy zespół badaczy pod kierownictwem Ryszarda Skowrona⁵¹. Zawiera ona 388 listów z lat 1587–1623 (króla Zygmunta III, królewicza Władysława, cesarzy: Rudolfa II, Macieja, Ferdynanda II, królów hiszpańskich: Filipa II, Filipa III, Filipa IV, arcyksiążąt: Maksymiliana, Ernesta, Ferdynanda Tyrolskiego, Karola Styryjskiego, Albrechta, Karola biskupa wrocławskiego, Leopolda V, arcyksiężnej Marii Bawarskiej, królowej hiszpańskiej Małgorzaty, cesarzowej Anny Tyrolskiej, infantki Izabeli Klary Eugeniei), pochodzących ze zbiorów wiedeńskiego Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Tiroler Landesarchiv w Innsbrucku, Archivo General w Simancas, Archives générales du Royaume w Brukseli, Riksarkivet w Sztokholmie, a także Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Kórnickiej. Na lata 1587–1592 przypada 47 listów. Większą ich część stanowi wymiana korespondencji między królem Zygmuntem III a cesarzem Rudolfem II.

miast materiały z okresu od kwietnia 1589 do końca 1592 roku zgromadzone zostały w sześciu jednostkach.

⁵¹ *The House of Vasa and The House of Austria. Correspondence from the Years 1587 to 1668. Part I: The Times of Sigismund III, 1587–1632. Volume 1*. Ed. R. SKOWRON. Coll: K. PAWŁOWSKI et al. Katowice 2016.

Aleksandra Barwicka-Makula

From Hostility to Friendship The Habsburgs of Austria toward Poland during 1587–1592

Summary

This work presents Habsburg-Polish relations during 1587–1592 in the most exhaustive and comprehensive possible way. Its new approach toward diplomatic relations of the Austrian branch of the Habsburgs with Sigismund III Vasa and the Polish-Lithuanian Commonwealth is founded on the previously unused sources and a deeper analysis of archival materials, mainly from Vienna's Haus-, Hof-, and Staatsarchiv, which enabled a reconsideration of a broad range of prevailing assessments and views in historiography.

These issues are discussed in four chapters. Chapter one serves as an introduction to the topic. It concerns the main directions and goals of the House of Austria's foreign policy in the second half of the 16th century and shows the organizational structure and methods of operation of the Habsburg diplomatic service. It also presents Austrian attempts to gain the Polish crown from the 1560s to 1586.

Chapter two begins with a characterization of Rudolph II's reign. Historiographic assessments of the emperor's engagement in the affairs of countries under Habsburg rule (the Austrian branch) and his activity in the field of diplomacy were recounted. Next, the attempts of the four archdukes: Ferdinand, Ernest, Matthias, and Maximilian to gain the Commonwealth's throne were presented, as well as their mutual rivalry during the interregnum following Stephen Báthory's death. This part also highlighted the changing perception of the Swedish prince by the Prague court and its impact on Habsburg diplomacy. Moreover, the course of Archduke Maximilian's military expedition for the Polish crown, as well as the causes of the election fiasco and the defeat at Byczyna were pointed out.

Chapter three presents diplomatic measures undertaken by Rudolph II to free his brother Maximilian and the House of Austria's stance on the archduke's imprisonment along with their preferred resolution to the conflict with the Commonwealth. It also raises the issue of Sigismund III's lack of political independence during the first years of his reign. In this part, a different approach from the one established in source literature to both papal mediation and Cardinal-Legate Ippolit Aldobrandini's contribution to the peace process was shown. Based on the previously unused record of the Bytom-Będzin parley, which is part of the number 982 manuscript from the Kórnik Library collection, and the correspondence of Austrian commissaries with Rudolph II, barely known to Polish historians, an exact course of the peace talks has been reconstructed. The chapter is concluded with a discussion of the terms of agreement and reaction of the two parties to the news of a peace settlement, analyzed through the prism of ratification procedures.

The final part of the book discusses the impact that Maximilian's refusal to pledge the Treaty of Będzin and Bytom had on Habsburg-Polish relations and personal contacts of Sigismund III with the House of Austria. Moreover, it confronts young Vasa's offer regarding the succession

to the Commonwealth throne made to Archduke Ernst with the plans of the Emperor's court to gain the Polish crown. The king's negotiations with the Habsburgs during 1589–1592 are viewed as his attempt to step out of the shade, free himself from Zamoyiski's counsel, and take the initiative and the helm of the Polish-Lithuanian state's foreign policy. The author sees Sigismund III Vasa's pro-Austrian stance as a tool to build his own political camp based on the former supporters of the Habsburg candidacy. Chapter four ends with a description of actions of both parties leading to the Polish king's marriage to Archduchess Anna of Austria, daughter of Charles II of Austria and Maria of Bavaria.

This book should inspire further research on Habsburg-Polish relations in the modern era and discussions about the place and role of the Commonwealth on the political map of Europe at the turn of the 16th and 17th centuries.

Aleksandra Barwicka-Makula

Von der Feindseligkeit zur Freundschaft Österreichische Habsburger gegenüber Polen in den Jahren 1587–1592

Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit lässt ausführlich und allseitig die habsburgisch-polnischen Beziehungen in den Jahren 1587–1592 erscheinen. Sie stellt eine neue Auffassung der diplomatischen Verhältnisse zwischen österreichischer Linie der Habsburger und dem König Sigismund III. Wasa und Polen-Litauen, unter Einbeziehung von den früher nie ausgenutzten Quellen und von einer vertieften Analyse der aus Wiener Haus-, Hof und Staatsarchiv stammenden Archivalien dar, was eine ganze Reihe der in der Historiografie geltenden Interpretationen und gängigen Urteile zu überprüfen erlaubte.

Die Publikation besteht aus vier Kapiteln, von denen das erste eine Einleitung in die zu behandelte Problematik ist. Hier werden die grundlegenden Richtungen und Ziele der Außenpolitik des Österreichischen Herrscherhauses in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts skizziert und die Organisationsstruktur und Methoden der habsburgischen diplomatischen Dienstes geschildert. Die Verfasserin geht auch den Bemühungen der Habsburger um polnische Krone seit der 60-Jahre des 16. Jhs bis zu 1586 nach.

Das zweite Kapitel öffnet die Charakteristik der Herrschaft Rudolfs II. An dieser Stelle werden das Engagement des Kaisers an die die Länder der habsburgischen Herrschaft betreffenden Sachen und dessen diplomatische Aktivität der historiografischen Einschätzung unterzogen. Die Verfasserin erläutert dann die Bemühungen der vier Erzherzögen Ferdinand, Ernst, Matthias und Maximilian um polnischen Thron und die Rivalität zwischen ihnen während des Interregnums nach Stephan Báthorys Tod. In dem Teil der Arbeit wird gezeigt, welche Änderungen in der Betrachtungsweise des schwedischen Prinzen vom Prager Hof stattfanden und wie das die Maßnahmen der habsburgischen Diplomatie beeinflusste. Im Übrigen schildert man hier den Verlauf der militärischen Unternehmung Maximilians zum Erreichen der polnischen Krone und weist die Gründe des Wahlmisserfolgs und der verlorenen Schlacht bei Pitschen nach.

Im dritten Kapitel beschreibt die Verfasserin die von Rudolf II. gemachten diplomatischen Anstrengungen um Freilassung seines Bruders Maximilian und präsentiert die von den Mitgliedern des Österreichischen Herrscherhauses genommene Stellung zur Inhaftierung des Erzherzogs und die von ihnen bevorzugten Methoden, den Konflikt mit der Republik Polen zu lösen. In dem Teil äußert sie sich auch zum Problem der politischen Selbständigkeit des Sigismund III. in dessen ersten Herrschaftsjahren. Die Stellungnahme der Verfasserin zur päpstlichen Mediation und zum Beitrag des Legaten, Kardinals Ippolit Aldobrandini zum Friedensprozess weicht wesentlich von der in der Fachliteratur eingepprägten Auffassung ab. In Anlehnung an den früher nicht ausgenutzten Protokollbuch der in Bytom u. Będzin geführten Verhandlungen, das ein Teil des Manuskripts Nr. 982 aus den Sammlungen der Bibliothek zu Kórnik darstellt, und an die den polnischen Historikern kaum bekannte Korrespondenz zwischen den habsburgischen Kommissaren und dem Rudolf II. wurde der genaue Verlauf der Friedensgespräche rekonstruiert. Am Ende des Kapitels werden die Bedingungen der Vereinbarung und die Reaktion der beiden Seiten auf den Friedensvertrag hinsichtlich der Ratifikationshandlungen erörtert.

Im letzten Teil der Arbeit wird gezeigt, inwiefern die Weigerung des Maximilians, den Vertrag von Bytom-Będzin zu ratifizieren, polnisch-habsburgische Beziehungen und persönliche Beziehungen des Sigismund III. zum Österreichischen Herrscherhaus beeinflusst hat. Die Verfasserin konfrontiert das dem Erzherzog Ernst von den jungen Wasa gemachte Angebot über die Abtretung vom polnischen Thron mit den Plänen des Kaiserstaates, die polnische Krone zu erreichen. Die von dem König in den Jahren 1589–1592 geführten Verhandlungen mit den Habsburgern werden hier dargestellt als ein Versuch, aus dem Schatten zu treten, sich vom Fuchtel Zamoyskis zu befreien, politische Initiative und die Steuerung von der Außenpolitik des polnisch-litauischen Staates zu übernehmen. Die Verfasserin vertritt die Meinung, dass die proösterreichische Stellung des Sigismund III. ihm ermöglichte, unter Beteiligung der früheren Anhänger der Habsburger eigene politische Partei zu gründen. Das Kapitel endet mit der Darstellung der beidseitigen Bemühungen, den polnischen König mit der Erzherzogin Anna, Tochter des Karl II. und Maria Anna von Bayern zu trauen.

Die vorliegende Publikation soll einen Impuls zu weiteren Forschungen über habsburgisch-polnische Beziehungen in der Neuzeit geben und eine Diskussion über den Platz der Republik Polen an der politischen Landkarte Europas an der Wende des 16. zum 17. Jahrhundert auslösen.

Redakcja: Ada Grzelewska
Projekt okładki: Paulina Dubiel
Korekta: Lidia Szumigala
Łamanie: Alicja Załęcka

Copyright © 2019 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3290-1
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3291-8
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 23,0. Ark. wyd. 30,5.
Papier offset, kl. III, 90 g
Cena 28 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin